
TOEN KWAM MIJN VERANDERING NIET TERUG ...
DE ZORG VOOR JONGE ONGEHUWDE MOEDERS
IN GRONINGEN, 1945 - 1955 *

G. Dimmendaal

"Toen kwam mijn verandering niet terug." (1) Aldus omschreef de zeventienjarige Zwaantje uit Drenthe het moment waarop ze ontdekte dat ze zwanger was. In haar dialect was 'verandering' een ander woord voor menstruatie. Een ongehuwde zwangerschap was toen op het Drentse platteland niet ongewoon. Een op de twee huwelijken was waarschijnlijk gedwongen. (2) Een schande werd het pas als op de zwangerschap geen huwelijk volgde. Het kind werd gebrandmerkt als onwettig, terwijl de ongehuwde moeder zelf vaak ontslag kreeg en bovendien meestal verstoken bleef van financiële bijstand. Voor hulp was ze hoofdzakelijk aangewezen op de naaste omgeving en de particuliere sector. Het moederschap was heilig zolang het nageslacht wettig was.

Het zelfgeschreven levensverhaal van Zwaantje is te vinden in een van de ruim zestig door mij bestudeerde persoonsdossiers. (3) Alle dossiers hebben betrekking op ongehuwde moeders en/of hun kinderen die in de periode 1945-1955 in aanraking kwamen met het Doorgangshuis, een complex van open en gesloten huizen voor jongens tot zes en meisjes tot 21 jaar in de stad Groningen. Sommigen brachten alleen het kind, anderen werden ook zelf, al dan niet vrijwillig, opgenomen. Dit artikel gaat over de minderjarigen onder deze ongehuwde moeders die door een beslissing van de kinderrechter via een civielrechtelijke of strafrechtelijke maatregel tot het verblijf in de inrichting waren gedwongen. De redenen voor hun opname liepen sterk uiteen. De ongehuwde zwangerschap was vaak een belangrijke, maar niet de enige factor die bij de beslissing tot vastzetting een rol speelde. Soms was een relatie met een getrouwde man de aanleiding, soms had het meisje naast haar 'zedelijk wangedrag' gestolen. Een andere keer moest er een huwelijk gestuit worden, omdat hij "zeker souteneur en zij prostituée zou worden. (4) Meestal was de verwekker van het kind echter niet bij het Doorgangshuis bekend en was er geen uitzicht op een huwelijk.

De moeders hadden verschillende achtergronden. Alle gezindten waren onder hen vertegenwoordigd, evenals diverse milieus. Alleen de afwezigheid van de zogenaamd hogere klasse valt op. De meeste meisjes arriveerden voor de geboorte van het kind, bevielen in het Academisch Ziekenhuis en keerden daarna met de baby in het Doorgangshuis terug. De totale verblijfsduur varieerde van enkele weken tot tien maanden. Gedurende dat verblijf werd de moeder in Huize Louise en het kind in het Babypaviljoen, een ander pand op hetzelfde terrein, ondergebracht. Huize Louise was de (gesloten: tot 1953 zaten er aan de straatzijde tralies voor de ramen) observatieafdeling van het Doorgangshuis en als zodanig bedoeld voor opnames met een tijdelijk karakter. Hier werden de meisjes, omdat de 'toestand van graviditeit' vaak met psychische veranderingen gepaard zou gaan, het liefst na de bevalling geobserveerd. De observatie werd afgesloten met een rapport dat de directrice in samenwerking met een psychiater, en in de jaren vijftig af en toe ook met een psychologe, opstelde. In het rapport stond een (zwaarwegend) advies dat naar de kinderrechtter, de officier van justitie en/of de verantwoordelijke voogdijvereniging ging.

Bij de totstandkoming van het advies speelde zowel de analyse van het verleden van het meisje als haar gedrag in het tehuis een rol. Vooral de aanwezigheid van 'norm- en schuldbesef' was van doorslaggevende betekenis. Zij die zich niet schaamden en zich niet schuldig voelden over hun daden konden veelal rekenen op een langdurige heropvoeding. Meestal was het advies negatief en bleef het meisje tot haar meerderjarigheid onder toezicht staan. Voor sommigen betekende dit een jarenlang verblijf in een inrichting of tehuis voor ongehuwde moeders. Anderen werden in een betrekking geplaatst.

De zorg voor de ongehuwde moeder en haar kind was slechts één facet van de hulpverlening in het Doorgangshuis. De periode 1945-1955 was een overgangsperiode. In die jaren had het Doorgangshuis nog veel met ongehuwde moeders te maken. In vergelijking met 1940 was het percentage onwettige geboorten per duizend ongehuwde vrouwen in 1945 gestegen van 2.48 tot 6.98. Tien jaar later was dit percentage gedaald tot 2.95.(5) De Tweede Wereldoorlog had, tot grote bezorgdheid van velen, het aantal buitenechtelijk geboren kinderen flink doen stijgen. In het kader van de professionalisering, waarover meer in deze bundel in het artikel van M.E. Greven, ging het Doorgangshuis zich specialiseren op moeilijk opvoedbare meisjes. Vanaf 1957 nam het de kinderen van ongehuwde moeders niet meer op, terwijl de moeders zelf al in 1954 uit het Doorgangshuis waren verdwenen. Het Toevluchtsoord in Groningen nam deze taken over. Hiermee kreeg het Noorden zijn eerste tehuis voor ongehuwde moeders.

Het is tekenend voor de benadering van het verschijnsel in

het eerste decennium na de bevrijding dat de zwangerschap van een ongehuwde minderjarige op zich al een reden kon zijn voor de opname in een inrichting. In dit artikel ga ik hier nader op in. Aan de hand van twee thema's zal ik de ideeën over het ongehuwd moederschap in de vakliteratuur vergelijken met de praktijk zoals die tot uitdrukking komt in de rapporten van het Doorgangshuis. Het eerste thema is de vraag, zoals die destijds gesteld werd, naar de oorzaken van het verschijnsel. Het tweede heeft betrekking op de relatie tussen de ongehuwde moeder en haar kind en dan speciaal op de vraag of de ongehuwde moeder wel of niet afstand van haar kind moest doen. Hoe wordt er in de rapporten over oorzaken en afstand gesproken en wat zijn daarbij de overeenkomsten en/of verschillen met de vakliteratuur?

Het ongehuwd moederschap verklaard

In de periode 1945-1955 werd het wetenschappelijk denken over het ongehuwd moederschap in hoge mate bepaald door psychologen en psychiaters. In 1941 verscheen de toonaangevende studie *Die uneheliche Mutterschaft* van de Zwitserse psychiater Hans Binder. Hierin stelt deze dat onder de broers, zusters en ouders van de door hem onderzochte 350 ongehuwde moeders ruim twee keer zoveel abnormalen, waartoe hij "zwak- en stompzinnigen, geestelijk abnormalen, zielszieken en lijders aan vallende ziekte" rekent, voorkwamen als onder de gemiddelde Zwitserse bevolking. In ruim de helft van de gevallen had de vrouw te weinig genegenheid in haar jeugd ontvangen en in de meeste ouderlijke gezinnen was er volgens Binder sprake van uitgesproken of verborgen conflicten. Daarnaast concludeert hij dat de lagere milieus bij de ongehuwde moeders relatief sterk vertegenwoordigd waren en stelt hij vast dat de verwekker "veelal jong, min of meer onbetrouwbaar, ongeremd of asociaal, ongeschoold en in het geheel niet honkvast" was.(6)

Het boek had een grote invloed op Nederlandse wetenschappers(sters). Een voorbeeld hiervan is de psychologe E.M.J. Breukers die in 1950 een artikel onder de titel "De psychologie van de ongehuwde moeder" deed verschijnen.(7) Dit artikel is een bewerking van een lezing die zij een jaar eerder hield voor de Federatie van Instellingen voor de Ongehuwde Moeder en haar kind (FIOM), waarin de ongehuwde moederzorg landelijk was georganiseerd. De vergadering werd in Groningen gehouden, dus is het waarschijnlijk dat de rapporteurs van Huize Louise bekend waren met Breukers opvattingen.

Breukers stelt dat als een meisje in afwijking van het sociaal geaccepteerde toch ongehuwd moeder wordt dit uit haar aanleg en milieu te verklaren moet zijn. In haar artikel gaat ze op zoek naar de psychologische factoren die een meisje tot

een buitenechtelijke geslachtsgemeenschap c.q. het ongehuwd moederschap brengen. Ze noemt dan onder andere protest tegen een dominante ouder, identificatie met een zwangere moeder, zuster of vriendin, behoefte aan tederheid, puberteitsconflicten, bijvoorbeeld het willen uitleven van fantasieën over verkrachting en prostitutie, en problemen uit de kinderjaren zoals 'penisnijd met incestwensen' als mogelijke oorzaken. Van groot belang is, en hier baseert de psychologe zich op Binder, dat de ongehuwde moeder veelal in een ongunstige gezinssituatie is opgegroeid. Breukers combineert deze resultaten met haar eigen opvattingen over de vrouwelijke aard. Een en ander had volgens haar grote psychologische consequenties. Bij een gestoorde affectieve relatie zou een meisje op grond van 'typisch vrouwelijke' eigenschappen als bijvoorbeeld "het relatief onvermogen tot zakelijke positie kiezen en consequent handelen", grote sexuele gevaren lopen. Als gevolg van de honger naar liefde die zich ontwikkelde probeerde ze vaak op 'dwangmatige wijze' mannen aan te trekken. 'Werkelijke verkrachting', aldus Breukers, was zeldzaam.

Het beeld dat de vakliteratuur van de ongehuwde moeder schetst wordt bevestigd door de rapporteurs van Huize Louise. Ook zij sloegen het intellect van de meisjes niet hoog aan. De meesten waren, volgens de intelligentietest van de psychiater, debiel, zwak begaafd, 'werkelijk dom' of achterlijk. Soms werd er een onderscheid gemaakt tussen praktisch en theoretisch debiel of tussen levens- of leerdebiel. Een leerdebiel zou zich onder gunstige omstandigheden nog wel in de maatschappij kunnen handhaven, bij een levensdebiel was dit niet meer mogelijk. Zelden werd een ongehuwde moeder 'normaal begaafd' genoemd.

Naast het intellect was er veel aandacht voor de omgeving waarin de moeder was opgegroeid. In de meeste gevallen bleef het milieu niet van kritiek verschoond. Als het probleem van de onmaatschappelijkheid niet speelde, was de rapporteur het vaak niet eens met de opvoeding die het meisje op zedelijk gebied had genoten. Dan was zij bijvoorbeeld verwend en liet men haar thuis 'haar gang maar gaan'. Met kritiek op de opvoeding van de ouders was de moeder echter niet vrijgepleit. Soms, als het meisje zich tijdens haar verblijf in Huize Louise slecht gedroeg, vermoedde de psychiater zelfs dat er al in aanleg een gering moreel besef en verantwoordelijkheidsgevoel aanwezig waren.(8)

De overeenkomsten tussen de observatierapporten en de vakliteratuur zijn treffend. Het beeld dat beide schetsten is dat van een domme, onvolwaardige en onrijpe ongehuwde moeder. Wel is er een verschil tussen het praktische en theoretische niveau in die zin dat er in de observatierapporten geen uitputtende psychologische verklaring werd gegeven. In de observatierapporten moest op de eerste plaats een concreet advies uitgebracht worden, de verslagen van de psychiater en/of de

psychologe waren in die tijd slechts een - zij het heel belangrijk - onderdeel. De penisnijd met incestwensen die Breukers als mogelijke oorzaak noemde kwam hier bijvoorbeeld niet voor. Niettemin spreekt ook uit deze rapporten het idee dat het meisje zo niet bewust dan wel onbewust het ongehuwd moederschap had gezocht. Weliswaar was net als bij Binder het beeld van de verwekker ongunstig, voor zover hij al ter sprake kwam; in het conceptieverhaal kwam hij nauwelijks voor. De moeder had het vooral aan zichzelf te danken dat ze in moeilijkheden was geraakt. Haar persoonlijkheid stond in de verklaring centraal.

Dat de rapporteurs in de meeste gevallen de 'schuld' bij de vrouw legden, blijkt vooral uit hun reacties op de verhalen van meisjes die zeiden verkracht te zijn. In het algemeen werd dan een uiterst wantrouwende houding aangenomen:

"Ondanks het onbevagen contact en het onschuldige gezichtje van Liedje is men aanvankelijk geneigd aan haar mededelingen te twijfelen. Haar verhaal klinkt zo weinig geloofwaardig: een kind, dat bewusteloos geslagen wordt en verkracht, dat bijkomend amnesie heeft over het gebeurde en negen maanden later tot haar stomme verbazing een kind krijgt, het past allemaal zo weinig in deze verlichte eeuw! Desondanks komt men, doorpratend, toch tot de overtuiging dat men haar onrecht zou doen door haar niet te geloven, temeer daar haar psychische structuur gaaf lijkt en niets in anamnese of contact wijst op confabulatorische neigingen. Het is een vrij primitief kind, zwakbegaafd, maar vrij goed geïntegreerd en met aangepaste normen."(9)

Omdat Liedje, in tegenstelling tot bijvoorbeeld een andere pupil die "graag naar vieze praatjes luistert", (10) geen contact met jongens had of zocht en zich tijdens haar verblijf in Huize Louise goed had gedragen, werd geloofd dat zij niet zomaar een verhaal had opgedist. De psychiater, in dit geval de vermaarde Dr. Th. Hart de Ruyter herzag daarom zijn aanvankelijk negatieve oordeel. Een meisje moest kennelijk van onbesproken gedrag zijn alvorens zij serieus genomen werd.

De natuurlijke banden des bloeds

Vlak na de Tweede Wereldoorlog was de moeder-kind relatie een geliefd studieobject van wetenschappers(sters). Hun theorieën gaven het grote publiek een illusie van zekerheid die na de chaotische oorlogsjaren goed aansloeg. Beroemd is het onderzoek van de Engelsman Bowlby naar de psychische gesteldheid van kinderen die langdurig het contact met de eigen ouders

hadden moeten ontberen. (11) De harde en gepopulariseerde kern van zijn attachment-theorie was dat als de moeder geen bijzonder contact met haar kind tot stand wist te brengen dit later onherroepelijk tot ernstige psychische en lichamelijke stoornissen zou leiden. Het gehuwde moederschap werd in die tijd verheerlijkt, maar wat nu in de praktijk te doen met een (minderjarige) moeder die niet in deze gezegende staat verkeerde en het kind met gemengde gevoelens kreeg?

In het Doorgangshuis werd allereerst gekeken of de moeder op een 'natuurlijke wijze' van haar kind hield. Hiervan was sprake als zij voor het kind breide, er veel over sprak, het goed verzorgde, het nooit vergat en blijk gaf van een verlangen naar het ogenblik waarop zij het kind kon zien. Daarnaast werd gelet op het gedrag van de moeder ten aanzien van kinderen in het algemeen. Regelmatig werd genoteerd dat de moeder alleen voor haar eigen baby belangstelling toonde. Een uitspraak als: "aan haar eigen kind is ze wel gebonden, maar ze vertelt niets over de andere kinderen van de babyafdeling" was niet uitzonderlijk. (12) Een goede moeder was kennelijk iemand die van alle kinderen hield en van haar eigen kind het meest. Daarbij was alleen plaats voor positieve gevoelens. Een opmerking als van Eiltje, die tegen een huilende baby zei: "Ik wou dat je er in bleef" viel niet in goede aarde. (13)

Herhaaldelijk was de moeder niet zo opofferingsgezind als de rapporteur wel zou willen:

"Haar kind is niet zo belangrijk als zij zelf: als ze gemakkelijk zit, of bezig is met nat of vuil werk (en ze zich dus eerst moet opknappen) verzuimt ze naar hem toe te gaan en vraagt niet later de schade in te halen. Ze praat ook nooit uit zichzelf over hem, maar is wel lief met hem bezig, als ze er eenmaal is." (14)

In een dergelijk geval werd aan de 'echte liefde' sterk getwijfeld. Dit betekende echter niet automatisch dat moeder en kind dan ook definitief van elkaar gescheiden moesten worden. Zoveel mogelijk werd getracht het contact tussen beiden te handhaven. Wanneer er maar enig 'moederinstinct' aanwezig was, moest een definitieve scheiding tussen moeder en kind vermeden worden. Dit gold ook voor een moeder die als 'fiks debiel' gold. Mits de gebondenheid aan het kind 'echt' was, moesten de 'achterlijke' moeder en het kind zo mogelijk samen worden gelaten. (15)

De meeste moeders in Huize Louise werden niet in staat geacht op eigen benen te staan, laat staan om een kind alleen op te voeden. Een goede verstandhouding met het kind opende evenwel perspectieven. Wellicht deed het kind nog 'een beroep op haar' en hield dit de moeder nog enigszins in het spoor.

(16) Het handhaven van de band tussen moeder en kind betekende echter meestal niet dat de moeder met de baby naar huis kon gaan. Alleen als zij bijvoorbeeld ging trouwen of als er voor een langdurige heropvoeding in het Doorgangshuis zelf op dat moment geen plaats was, leidde een goede relatie met het kind er toe dat de moeder deze bij haar vertrek meteen mee mocht nemen. Gebruikelijker was het dat de moeder in betrekking ging en het kind op de kinderafdeling van het Doorgangshuis achterbleef. De moeder moest het kind aldaar bezoeken en bleef zo controleerbaar. De toekenning van de voedij fungeerde dan als stok achter de deur, want een minderjarige moeder had - in tegenstelling tot haar getrouwde leeftijdgenoten - geen enkele zeggenschap over haar kind. Als de belangstelling voor het kind verminderde of de moeder het op den duur helemaal liet afweten kon haar de voedij, waarop zij als zij 21 werd recht had, geweigerd worden.(17) Voor moeders die hun kind 'in de steek lieten' hadden de vrouwen die in het Doorgangshuis werkten geen goed woord over.

Het FIOM en de al eerder genoemde Breukers kunnen het beleid dat het Doorgangshuis ten aanzien van de ongehuwde moeder en haar kind voerde alleen maar toegejuicht hebben. Analooq aan de praktijk in de Groningse inrichting verkondigden zij dat de 'natuurlijke banden des bloeds' te prefereren waren boven het doen van afstand.(18) Het kind had recht op de eigen moeder en de zorg voor het kind zou haar voor verdere misstappen behoeden. Op de achtergrond speelde bovendien het straffende idee mee dat de moeder de gevolgen van haar daad moest dragen. Ook al was de opvoeding een te zware last, zij mocht het niet 'naar eigen welbehagen' afstaan, aldus Breukers. Daarbij zou het afstand doen tegen de vrouwelijke aard indruisen. Het was iets tegennatuurlijks. De psyche van de moeder zou daar later de weerslag van ondervinden.

De afstandsproblematiek

Officieel was afstand in de periode 1945-1955 niet eens mogelijk, maar in de raktijk gebeurde dit natuurlijk wel. De moeder kon het kind te vondeling leggen of het - al dan niet tegen betaling - bij pleegouders onderbrengen, met wie zij bijvoorbeeld dankzij de hulp van een dokter of via een advertentie in een dagblad in contact kwam. De kinderen kwamen zo vaak bij willekeurige pleegouders terecht. Het FIOM streed tegen deze onbemiddelde afstand en bemiddelde zelf via de door haar ingestelde Commissie voor Centralisatie inzake Afstand van Kinderen. Argumenten die betrekking hadden op het belang van de gezinseenheid en de onzekere rechtspositie van pleegouders gaven in 1956 na hevige discussies de doorslag. Toen werd in de adoptiewet de afstandskwestie geregeld en de rechtspositie van het kind, de ouders en de pleegouders

vastgelegd.

De geografische scheiding die, zoals we zagen, op advies van het Doorgangshuis vaak tussen moeder en kind tot stand werd gebracht moet niet verward worden met het afstand doen van een kind. Van afstand sprak men in het tehuis alleen als de beslissing tot een definitieve scheiding in overleg met het Doorgangshuis werd genomen. Dit in tegenstelling tot de situaties waarin de moeder zich gewoon 'niet meer liet zien'. In het laatste geval was er - in de terminologie van de rapporteurs - eerder sprake van verwaarlozing. Met de afstandskwestie kreeg het tehuis vaak al in een vroeger stadium, nog voor de geboorte van het kind, te maken wanneer een aanstaande (meestal ongehuwde) moeder te kennen gaf dat ze geen contact met het kind wilde. Het was gebruikelijk dat de baby dan eerst drie maanden op proef werd opgenomen, zodat de moeder de gelegenheid had op haar besluit terug te komen. In de praktijk bewees deze maatregel zijn nut. Het kwam regelmatig voor dat de moeder het kind na de bevalling niet meer wilde missen. Voorzichtig was men vooral met moeders van zestien jaar of jonger. Herhaaldelijk werd geconstateerd dat zij de bevalling als een ziekte hadden ervaren en de baby meer als een speelpop of jonger zusje dan als een eigen kind beschouwden. Geestelijk waren zij - aldus de rapporteurs - nog niet toe aan het krijgen van het kind, maar dat nam niet weg dat ook bij hen rekening werd gehouden met een omslag in de houding tegenover het kind.

Aan afstand werd alleen medewerking verleend als redelijkerwijs verwacht kon worden dat moeder noch kind van een definitieve scheiding enige schade zou ondervinden. Daarbij werden vrijwel dezelfde criteria als Breukers, die duidelijk een tegenstander van het afstand doen was, gehanteerd. De relatie werd verbroken als de moeder bijvoorbeeld nog heel jong was, geen hechte band met de baby had en hierin na enkele maanden ook geen verandering optrad. De proefperiode werd zelden overgeslagen. Dan betrof het bijvoorbeeld een achttienjarig meisje dat voor de tweede keer van een 'onwettig' kind beviel of een 'sterk gestoorde zwakzinnige moeder' die niet begreep dat ze zwanger was en dacht dat ze zo dik werd van te veel eten.(19) Ik heb niet de indruk dat het Doorgangshuis in een van deze situaties de afstand forceerde. Met de afstandskwestie werd uiterst behoedzaam omgegaan.

Als de moeder afstand deed werd er een pleeggezin voor het kind gezocht. Van contact tussen moeder en kind was dan geen sprake meer. Omdat adoptie eerst in 1956 wettelijk geregeld werd kon de moeder het kind echter elk moment weer opeisen. Zij moest dan wel aan bepaalde voorwaarden voldoen. Zo werd aan een moeder die na een aantal jaren spijt kreeg van haar beslissing door de desbetreffende voogdijvereniging geen toestemming verleend om het kind te bezoeken. Op haar vraag om hulp adviseerde de directrice van het Doorgangshuis:

"(...) als je Berend terug zou willen hebben, zal je toch eerst moeten bewijzen dat het goed gaat: dan moet je trouwen en niet ongetrouwd bij je verloofde inwonen en dan moest het zo zijn, dat er op je gedrag niets aan te merken valt als er inlichtingen over je genomen worden. Is dit alles naar je meent in orde, dan kun je aan de rechtbank vragen om Berend thuis te krijgen. Zie dus dat het zover met je komt Trientje, dat zou fijn zijn, mooi voor jou en je gezin."(20)

Een fervente tegenstander van het beleid van het FIOM was de prominente katholieke psychiater C.J.B.J. Trimbos. In zijn boek *Zorgenkinderen* uit 1955 hield hij een vurig pleidooi voor adoptie.(21) De onderzoeksresultaten van Binder vormden voor hem het bewijs dat de ongehuwde moeder onbekwaam was om haar kind goed op te voeden. Bleven moeder en kind bij elkaar dan kampte het onwettige kind met sociale vooroordelen, groeide het vaak in een (ongewenste) enig-kind-positie op en kon er aan de fundamentele behoeften die nodig waren voor een geestelijk gezonde groei niet voldaan worden. Voor het kind was het volgens Trimbos het beste dat het zo snel mogelijk in een pleeggezin werd opgenomen. Een ongestoorde ontwikkeling in een onvolledige gezinssituatie was uitgesloten.

Geleidelijk aan veranderden ook in het Doorgangshuis de opvattingen over het bijhouden van moeder en kind. Werd in 1949 over een vijftienjarige moeder, wier gevoelens ten gunste van het kind na een aanvankelijk negatieve houding groeiden, nog gezegd dat de band met het kind versterkt moest worden, drie jaar later werd in een soortgelijke situatie opgemerkt dat deze niet te strak mocht worden aangehaald. In 1953 twijfelde de directrice of "(...) het wel in het belang van het kind (was) om te handelen naar de wens van de moeder als deze kennelijk de verkeerde weg dreigt op te gaan of nog te jong is, misschien zelf nog een kind om te oordelen."(22) Op deze wijze werden volgens haar veel 'kleintjes' in het Kinderhuis gehouden, terwijl ze in de belangrijkste eerste kinderjaren de 'echte moeder- en vaderzorg' die hen in een pleeggezin geboden kon worden, moesten ontberen. De echte moederzorg was met andere woorden niet meer synoniem aan de zorg van de biologische moeder. Daarmee liet men het idee van de 'natuurlijke banden des bloeds' varen.

Of deze visie uiteindelijk tot gevolg had dat de moeder onder druk werd gezet om afstand te doen, in de jaren zestig geen ongebruikelijke praktijk in Nederland,(23) kan voor het Doorgangshuis niet worden nagegaan, omdat hier na 1953 geen ongehuwde moeders meer werden opgenomen. Ondanks de twijfels werd in de Groningse inrichting in de jaren vijftig, mits de moeder het kind geregeld bezocht, in ieder geval niet gauw

tot gezinsverpleging overgegaan en werd het afstand doen niet gestimuleerd.

Tot slot

In hoeverre de wetenschappelijke theorieën die hierboven aan de orde zijn geweest een kern van waarheid bevatten doet hier niet ter zake. Ze zijn inmiddels grotendeels achterhaald. Anno 1987 is de aandacht voor de vraag naar het ontstaan van het ongehuwd moederschap verschoven naar de verschillende verschijningsvormen (Bewust Ongehuwde Moeders, lesbische moeders, enzovoort).(24) In dit artikel gaat het om de weerslag die deze theorieën hadden op de behandeling van ongehuwde moeders in Huize Louise in de periode 1945-1955. Uit de oorzaken die er voor het ongehuwd moederschap werden gegeven en de ontwikkeling in de houding ten aanzien van de afstandskwestie blijkt dat er een nauwe relatie tussen theorie en praktijk bestond. Het toont onder meer aan dat de nieuwste wetenschappelijke ontwikkelingen in het Doorgangshuis op de voet werden gevolgd.

Het beeld dat hier van de praktijk in Huize Louise is opgeroepen is wellicht op het eerste gezicht voor velen afschrikwekkend. Niettemin moeten we oppassen dat dit beeld geen zelfstandig leven gaat leiden. Niet alleen handelden de rapporteurs overeenkomstig de tijdgeest, ook geven de schriftelijke bronnen een vertekend beeld. Dat er (evenals trouwens in de vakliteratuur) niets over anti-conceptie werd geschreven hoeft bijvoorbeeld niet te betekenen dat daar in Huize Louise geen aandacht aan werd besteed. Het personeel dat dagelijks met deze meisjes omging kon waarschijnlijk moeilijk om alle voorlichting heen. Interviews zouden hier meer informatie kunnen verschaffen. Zij kunnen de 'verklaring' van het ongehuwd moederschap in een ander licht stellen. Een interview met een oud-staflid leverde al het verrassende gegeven op dat de directrice in nauw overleg met de psychiater in bepaalde situaties (als het meisje beneden de vijftien jaar was, er sprake was van incest of voor de tweede keer van een buitenechtelijk kind zwanger was) in het ziekenhuis door een bevriende gynaecoloog een abortus liet uitvoeren. Alles voltrok zich in het diepste geheim; het overige personeel werd verteld dat er een curettage bij het meisje was gedaan. Het pleit voor de staf dat zij, ondanks het grote taboe dat er op abortus rustte en de dreiging van strafrechtelijke maatregelen, een dergelijk ingrijpende beslissing durfde te nemen. Het brengt een nieuwe dimensie aan in het beeld van de hulpverlening aan minderjarige (aanstaande) ongehuwde moeders en dat smaakt naar meer.

NOTEN

* Met dank aan de Stichting Noordelijke Orthopedagogische Voorzieningen.

1. Levensverhaal 1947, Gemeentearchief Groningen (GAG), Archief Doorgangshuis, inv.nr. (185-234).
Omdat de inventaris voorlopig is, wordt de nummering hier tussen haakjes aangegeven. Teneinde de anonimiteit van de desbetreffende personen te waarborgen, worden namen, woonplaatsen en dergelijke niet vermeld. De namen die in het artikel voorkomen zijn gefingeerd.
2. J.Y. Keur en D.L. Keur, **The deeply rooted. A study of a Drents community in the Netherlands.** (Assen, 1955) 103-104.
In dit verslag van het onderzoek dat het echtpaar Keur ondermeer deed naar het normen- en waardenpatroon in het Drentse plaatsje Anderen in 1952 en 1953 wordt geconstateerd dat 51% van de eerstgeborenen in het dorp binnen negen maanden na de huwelijksluiting werd geboren.
3. Behalve levensverhalen bevatten de dossiers observatie- en politierapporten, foto's, verslagen van voogdijverenigingen, brieven, etc.. Voor een meer uitgebreide verantwoording van de opzet van het onderzoek en het materiaal dat gebruikt is verwijs ik naar mijn doctoraalscriptie: "Toen kwam mijn verandering niet terug. Onderzoek naar de hulpverlening aan ongehuwde moeders in het Doorgangshuis voor meisjes in Groningen in de periode 1945-1955" (Rijksuniversiteit Groningen, Instituut voor Geschiedenis, 1984).
4. Uittreksel uit de stukken 1949. GAG, Archief Doorgangshuis, inv.nr. (185-234).
5. G.A. Kooy, **Het modern-westers gezin. Een inleidende gezinssociologische beschouwing.** (Deventer, 1977) 141.
6. Aldus aangehaald in een lezing op een jaarvergadering van de Unie van Verenigingen voor Ongehuwde Moeders (UVOM): H.P. Cloeck, **Het vraagstuk van het ongehuwd moederschap. Mededelingen uit de studie van Dr. Hans Binder over Die Uneheliche Mutterschaft.** (Amsterdam, 1943).
7. E.M.J. Breukers, "De psychologie van de ongehuwde moeder", **Maandblad voor de Geestelijke Volksgezondheid**, (5; 1950) 1-11.
8. Observatierapport 1948, GAG, Archief Doorgangshuis, inv.nr. (183-234).
9. Observatierapport 1954, GAG, Archief Doorgangshuis, inv.nr. (183-234).

10. Observatierapport 1950, GAG, Archief Doorgangshuis, inv.nr. (183-234).
11. J. Bowlby, **Maternal care and mental health.** (World Health Organization, Genève, 1951). Voor een feministische kritiek hierop zie: E. Singer, "Moeders en psychologen. Een kritiek op de attachment-theorie van Bowlby en Ainsworth", **Psychologie en Maatschappij** (16; 1981) 366-395.
12. Observatierapport 1949, GAG, Archief Doorgangshuis, inv.nr. (183-234).
13. Doorgangshuis aan voogdijraad 1955, GAG, Archief Doorgangshuis, inv.nr. (183-234).
14. Observatierapport 1950, GAG, Archief Doorgangshuis, inv.nr. (183-234).
15. Observatierapport 1950, GAG, Archief Doorgangshuis, inv.nr. (183-234).
16. Observatierapport 1953, GAG, Archief Doorgangshuis, inv.nr. (183-234).
17. Als de voogdij nog open stond werd de moeder - na de wetwijziging van 1947, want tot die tijd was bovendien een erkenning van de moeder van het kind nodig - op haar 21ste van rechtswege voogdes. Meestal was in de voogdij, mede om financiële redenen, van de kinderen van de hier besproken ongehuwde moeders echter niet voorzien en was de voogdij in handen van een voogdijvereniging (zoals bijvoorbeeld ook het Doorgangshuis zelf er een was) en moest de moeder er bij haar meerderjarigheid om vragen.
18. Breukers, "De psychologie van de ongehuwde moeder", 6-11. **50 jaar FIOM, 100 jaar ongehuwde moederzorg. Een historische schets.** ('s Hertogenbosch, 1980).
19. Rapport van de Christelijke Vereniging voor Zedenopbouw 1955, GAG, Archief Doorgangshuis, inv.nr. (183-234).
20. Doorgangshuis aan oud-pupil 1950, GAG, Archief Doorgangshuis, inv.nr. (183-234).
21. C.J.B.J. Trimbos, **Zorgenkinderen.** (Utrecht, 1955).
22. Jaarverslag Doorgangshuis 1953, GAG, Archief Doorgangshuis, inv.nr. (183-234).
23. Wordt het percentage ongehuwde moeders dat afstand deed voor 1950 op 4 à 5% geschat, in 1970 was dit percentage tot 20% gestegen, waarna het tij weer keerde en het percentage daalde tot beneden de 10%. J.M.M. Stassen, "Afstaan of doorgaan? Een sociologische literatuurstudie betreffende de opvattingen over buitenechtelijkheid en de gevolgen daarvan, speciaal het ongehuwd moeder zijn en het afstand doen van het kind", (doctoraalscriptie sociologie, Rijksuniversiteit Groningen, 1978) 70 en 84. Zie ook: P. Lips en I. Peters, "Van gevallen tot geval. Ontwikkelingen in de hulverlening aan de ongehuwde moeder", **Comenius** 21 (lente 1986) 3-21, aldaar 12-14.
24. Typerend is de verschuiving die Lips en Peters constate-

ren in het Amsterdamse tehuis voor ongehuwde moeders Beth Palet. Van ongehuwde moeders verschoof hier de doelgroep naar alleenstaande ouders totdat men de categorie 'personen' helemaal verving en zich ging richten op zgn. 'multi-problem families'. Niettemin overschatten de auteurs de maatschappelijke draagkracht van deze ontwikkeling mijns inziens schromelijk als ze daaruit afleiden dat het ongehuwd moederschap tegenwoordig algemeen geaccepteerd is. Lips en Peters, "Van gevallen tot geval", 1, 18-20.

Behalve wetenschappelijke literatuur vindt U bij ons ook een grote collectie literatuur, poëzie, thrillers & detectives buitenlandse pockets, esotherische literatuur en tijdschriften

Academische boekhandel en antiquariaat

WRISTERS B.V.

Guldenstraat 20 (Grote Markt) - 9712 CE Groningen
Telefoon 050-185218